



## Teachers' Experiences and Perceptions about the Responsibility of Female high School Students in Tabriz

Seddighe. Yousefzadeh<sup>1</sup>, Hossein. Baghaei\*<sup>2</sup> & Zarrin. Daneshvar<sup>3</sup>

1. PhD Student, Department of Educational Sciences, Tabriz Branch, Islamic Azad University, Tabriz, Iran
2. Assistant Professor, Department of Educational Sciences, Marand Branch, Islamic Azad University, Marand, Iran
3. Assistant Professor, Department of Educational Sciences, Tabriz Branch, Islamic Azad University, Tabriz, Iran

### ARTICLE INFORMATION

#### Article type

Original research

Pages: 36-52

#### Corresponding Author's Info

Email: hosseinbmd@gmail.com

#### Article history:

Received: 2022/09/05

Revised: 2022/12/20

Accepted: 2023/01/10

Published online: 2023/03/18

#### Keywords:

Representation, teachers, responsibility, high school students, phenomenological study

### ABSTRACT

**Background and Aim:** One of the most important concerns of the educational system is the training of responsible people, which is very important for the future and life of students. Students' responsibility is one of the significant and serious issues that exist in the curriculum of all educational systems in different forms. Based on this, the main goal of this research was to represent the experiences and perceptions of teachers regarding the responsibility of female students of the first year of secondary school in Tabriz city. **Methods:** The approach of the present study is a qualitative interpretive phenomenology. The statistical population of the study was teachers in the city of Tabriz, using a purposive sampling method, 18 people; They formed the research sample. Saturation of the theoretical idea was the criterion for the number of samples. Semi-structured interview tools were used to collect data. After recording the interviews and implementing them, the data and information were analyzed by Dickelman, Tanner and Allen (1989) method. For the accuracy and robustness of data and information in the present study, 4 criteria of acceptability, reliability, verifiability and transferability were used. **Results:** From teachers' experiences and perceptions about responsibility of female students in junior high school, 7 main topics including the meaning and concept of responsibility, dimensions of responsibility, necessity of responsibility, responsibility education requirements, responsibility curriculum and strategies for promoting responsibility education and 19 topics Subsidiaries were identified. **Conclusion:** Educating responsible Human is the end of most societies and educational systems. Responsibility education, both in the form of formal and informal education, should be given more attention by educators and parents.



This work is published under CC BY-NC 4.0 licence.

© 2022 The Authors.

#### How to Cite This Article:

Yousefzadeh, S., Baghaei, H., & Daneshvar, Z. (2022). Teachers' Experiences and Perceptions about the Responsibility of Female high School Students in Tabriz. *Jayps*, 3(3): 36-52.



## تجربیات و ادراکات معلمان در باب مسئولیت‌پذیری دانش‌آموزان دختر دوره اول متوسطه در شهرستان تبریز

صدیقه یوسفزاده<sup>۱</sup>، حسین بقائی\*<sup>۲</sup> و زرین دانشور<sup>۳</sup>

۱. دانشجوی دکتری گروه برنامه ریزی درسی، واحد تبریز، دانشگاه آزاد اسلامی، تبریز، ایران.

۲. استادیار، گروه علوم تربیتی، واحد مرند، دانشگاه آزاد اسلامی، مرند، ایران.

۳. استادیار، گروه علوم تربیتی، واحد تبریز، دانشگاه آزاد اسلامی، تبریز، ایران.

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله: پژوهشی صفحات: ۵۲-۳۶	<b>زمینه و هدف:</b> یکی از مهم‌ترین دغدغه‌های نظام آموزشی، تربیت انسان مسئولیت‌پذیر است که این موضوع برای آینده و زندگی دانش‌آموزان بسیار مهم است. مسئولیت‌پذیری دانش‌آموزان از موضوعات قابل توجه و جدی است که در برنامه درسی همه نظام‌های آموزشی به اشکال مختلف وجود دارد. بر این اساس، هدف اصلی این پژوهش بازنمایی تجربیات و ادراکات معلمان در باب مسئولیت‌پذیری دانش‌آموزان دختر دوره اول متوسطه در شهرستان تبریز بود. <b>روش پژوهش:</b> روش پژوهش حاضر، کیفی از نوع پدیدارشناسی تفسیری است. جامعه آماری پژوهش معلمان شهرستان تبریز بودند که با استفاده از روش نمونه‌گیری مبتنی بر هدف، تعداد ۱۸ نفر؛ نمونه‌ی پژوهش را تشکیل دادند. اشباع ایده‌ی نظری ملاک تعداد نمونه بود. برای گردآوری داده‌ها از ابزار مصاحبه نیمه ساختاریافته استفاده شد. پس از ضبط مصاحبه‌ها و پیاده‌سازی آن‌ها، داده‌ها و اطلاعات به روش دی‌کلمن، تانر و الن (۱۹۸۹) مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته‌اند. جهت صحت و استحکام داده‌ها و اطلاعات در پژوهش حاضر از ۴ معیار مقبولیت، قابلیت اعتماد، تأیید پذیری و انتقال‌پذیری استفاده شد. <b>یافته‌ها:</b> از تجربیات و ادراکات معلمان در باب مسئولیت‌پذیری دانش‌آموزان دختر دوره اول متوسطه ۷ مضمون اصلی شامل معنا و مفهوم مسئولیت‌پذیری، ابعاد مسئولیت‌پذیری، ضرورت مسئولیت‌پذیری، الزامات آموزش مسئولیت‌پذیری، برنامه درسی مسئولیت‌پذیری و راهبردهای ارتقای آموزش مسئولیت‌پذیری و ۱۹ مضمون فرعی شناسایی شدند. <b>نتیجه‌گیری:</b> تربیت انسان مسئول غایت اکثر جوامع و نظام‌های تربیتی است. آموزش مسئولیت‌پذیری چه در قالب آموزش رسمی و چه در قالب آموزش‌های غیررسمی باید بیش‌ازپیش مورد توجه مسئولین تربیتی و والدین قرار بگیرد.
اطلاعات نویسنده مسئول ایمیل: hosseinbmd@gmail.com	
سابقه مقاله	
تاریخ دریافت مقاله: ۱۴۰۱/۰۶/۱۶	
تاریخ اصلاح مقاله: ۱۴۰۱/۰۹/۲۹	
تاریخ پذیرش نهایی: ۱۴۰۱/۱۰/۲۰	
تاریخ انتشار: ۱۴۰۱/۱۲/۲۷	
<b>واژگان کلیدی</b> بازنمایی، معلمان، مسئولیت‌پذیری، دوره اول متوسطه، مطالعه پدیدار شناختی	

انتشار این مقاله به صورت دسترسی آزاد مطابق با CC BY-NC 4.0 صورت گرفته است. تمامی حقوق انتشار این مقاله متعلق به نویسنده است.



شیوه استناد به این مقاله

یوسفزاده، صدیقه، بقائی، حسین، و دانشور، زرین. (۱۴۰۱). تجربیات و ادراکات معلمان در باب مسئولیت‌پذیری دانش‌آموزان دختر دوره اول متوسطه در شهرستان تبریز. دوفصلنامه مطالعات روان‌شناختی نوجوان و جوان، ۳(۳): ۵۲-۳۶.

## مقدمه

یکی از نهادهای اجتماعی، نهاد آموزش و پرورش است که مسئولیت مهمی در تربیت کودکان، نوجوانان و جوانان بر عهده دارد. نگاه گسترده به نقش آموزش و پرورش به عنوان عاملی مؤثر در فعلیت بخشیدن به امکانات بالقوه و ذاتی افراد، انتقال لندوخته تجارب گذشتگان، ارلئه ارزش‌های مطلوب، افزایش معلومات و ایجاد مهارت‌های لازم در افراد برای زندگی و بالاخره تسهیل مسیر حرکت وجودی آدمی به سوی کمال اهمیت این نهاد اجتماعی را بیش از پیش نشان می‌دهد (اوتاکوژیوننا و ماموزال<sup>۱</sup>، ۲۰۲۲). گسترش کمی آموزش و پرورش نشانگر گرایش و استقبال همگان به اثربخشی این نهاد و گسترش کیفی آن ناشی از توسعه معارف، علوم و رشد بی‌وقفه فناوری است که این دو بر پیچیدگی و ظرافت جریان آموزش و پرورش افزوده است (حاجیان و سعدی پور، ۱۳۹۷).

مسئولیت‌پذیری از مفاهیم مهم در حوزه مختلف علمی از قبیل تعلیم و تربیت، روان‌شناسی، جامعه‌شناسی، مدیریت، دین و دیگر حوزه‌های علمی است که در سال‌های اخیر توجه زیادی را به خود جلب کرده است. مسئولیت‌پذیری را می‌توان نوعی احساس تعهد و پایبندی به سایرین، تبعیت از قواعد و معیارهای اجتماعی و درک قوانین گروهی دانست (لطف آبادی، ۱۳۹۷). از دیدگاه برخی اندیشمندان مسئولیت‌پذیری یک مهارت اجتماعی است و دامنه وسیعی از رفتارهای نوجوانان را از جمله میزان فعالیت‌های مشارکتی، احترام گذاشتن به مقررات و حقوق دیگران، رعایت ادب، وظیفه‌شناسی، امانت‌داری، نظم‌پذیری، تصمیم‌گیری آگاهانه و تعهد را در برمی‌گیرد (گلین<sup>۲</sup>، ۲۰۱۷). با توجه به اینکه مسئولیت‌پذیری یک مهارت است و همانند هر نوع مهارتی آموختنی و اکتسابی است، بالطبع از ابتدای زندگی و به تدریج ایجاد می‌شود به این معنا که یک فرد هرگز نمی‌تواند رفتاری مسئولانه از خود نشان دهد جز آنکه در طول زندگی خود آموخته باشند (نبوی، ۱۳۹۲). از منظر وازل، رلبرستون و آناگنواستاپولوس<sup>۳</sup> (۲۰۱۸)، مسئولیت‌پذیری یک سازه

اجتماعی است و بدون تعریف اجتماع مسئولیت‌پذیری مفهوم پیدا نمی‌کند. از منظر آن‌ها مسئولیت‌پذیری در سایه کنش‌ها و فعالیت‌های اجتماعی در فرد شکل و تکوین پیدا می‌کند. هه و هریس<sup>۴</sup> مسئولیت‌پذیری را عاملی برای شکل‌گیری رفتارهای درونی و بیرونی در فرد در نظر می‌گیرد و آن را فراتر از حیطه اجتماعی می‌داند (۲۰۲۰). نهادینه شدن مسئولیت‌پذیری در دانش‌آموزان می‌تواند در پیشرفت تحصیلی آنان نقش ایفا کند. به نظر می‌رسد در محیط‌های آموزشی احساس مسئولیت و تعهد به آن از دو طریق در پیشرفت تحصیلی اثر می‌گذارد: نخست اینکه رفتار مسئولانه در فراگیران باعث می‌شود تا بین آن‌ها و همکلاسی‌ها و معلم تعامل مثبت برقرار شود؛ بدین ترتیب امکان یادگیری مؤثر فراهم می‌شود. دوم احساس تعهد و مسئولیت در فراگیر سبب رشد انگیزه درونی شده، لذا باعث افزایش فرایند یادگیری می‌شود (عقیلی و نصیری، ۱۳۹۳).

از طرف دیگر مسئولیت‌پذیری می‌تواند موجب تنظیم روابط اجتماعی و انسانی، افزایش نوع‌دوستی و همدلی شده و بر اساس آن، افراد خود را نسبت به هم وابسته احساس کرده و بر مبنای همین احساس وابستگی، سرنوشت خود را با دیگران در پیوند می‌بینند. لذا در صورت فقدان مسئولیت‌پذیری، اعضای جامعه نسبت به یکدیگر و جامعه‌ای که در آن زندگی می‌کنند، بی‌تفاوت بوده و احساس بیگانگی نموده و به راحتی از کنار آسیب‌های اجتماعی موجود می‌گذرند. از طرف دیگر پرداختن به امر مسئولیت‌پذیری در نوجوانان برای ساختن جامعه‌ای با آینده‌ای بهتر ضرورت دارد (یو، لئو، مو، وانگ، ژئو<sup>۵</sup> و همکاران، ۲۰۲۲). تجربه محقق در خصوص مسئولیت‌پذیری دانش‌آموزان را این‌گونه می‌توان بیان کرد که انسان‌ها نه تنها در مقابل خود بلکه در برابر اجتماع و خانواده نیز مسئول‌لند و باید به اجرای وظایفی در قبال یکدیگر بپردازند. تا جامعه اسلامی بتواند به سر منزل مقصود که همانا قرب الهی است برسد. و این ممکن

4 He & Harris  
5 Yu, Luo, Mo, Wang & Zhao

1 Otakoziyevna & Mamazul  
2 Glenn  
3 Walzel, Robertson & Anagnostopoulos

آموزش مسئولیت‌پذیری، آموزش مسئولیت‌پذیری، نفیس‌ترین هدیه‌ای است که می‌توانیم به فرزندانمان ارزانی کنیم. چنین آموزشی آنان را قادر می‌سازد که از خویشتن مراقبت کنند و در آینده به‌عنوان بزرگ‌سالی مسئول، وظایف خویش را به عهده بگیرند (زیمرمن<sup>۴</sup>، ۲۰۰۸). از منظر جامعه‌شناختی مسئولیت‌پذیری یک سازه اجتماعی می‌دانند و اعتقاد دارند بدون تعریف اجتماع مسئولیت‌پذیری مفهوم پیدا نمی‌کند. از منظر آن‌ها مسئولیت‌پذیری در سایه کنش‌ها و فعالیت‌های اجتماعی در فرد شکل و تکوین پیدا می‌کند (گاپتا، لاکشمی، کار و راستوگی<sup>۵</sup>، ۲۰۲۰). از منظر روان‌شناختی مسئولیت‌پذیری عاملی برای شکل‌گیری رفتارهای درونی و بیرونی در فرد در نظر گرفته می‌شود که فراتر از حیطه اجتماعی است (هه و هریس<sup>۶</sup>، ۲۰۲۰). از منظر دینی هم مسئولیت‌پذیری ناظر به رابطه انسان با محیط اطراف خود است. از منظر دینی مهم‌ترین ابعاد مسئولیت‌پذیری دانش‌آموزان عبارت‌اند از: مسئولیت انسان نسبت به خود، مسئولیت انسان نسبت به دیگران و جامعه، مسئولیت انسان در مقابل خدا و مسئولیت انسان در مقابل طبیعت (ایمان زاده، شفیع پور جم و اکبری، ۱۳۹۷).

بررسی پژوهش‌های انجام‌گرفته هم نشان می‌دهد که مسئولیت‌پذیری دغدغه محققان و اندیشمندان بوده است. هلاجیان و سعیدی پور (۱۳۹۷) در تحقیق خود بر اثربخشی روش آموزش ایفای نقش بر مسئولیت‌پذیری دانش‌آموزان اشاره دارد. نوروززاده و یزدانی (۱۳۹۷) در تحقیقی به طراحی الگوی برنامه‌درسی تربیت اجتماعی در دور متوسطه اول با تأکید بر اهداف شناختی و عاطفی اقدام کردند. امیری خراسانی و لسانی (۱۳۹۵) گزارش دادند که بین مسئولیت‌پذیری و سازگاری با پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان دبیرستان‌های روزانه رابطه مثبت و معنادار وجود دارد؛ اما بین مسئولیت‌پذیری و سازگاری با پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان دبیرستان‌های شبانه‌روزی رابطه معنادار نیست. اکبری نژاد (۱۳۹۴) معتقد است که

نیست مگر اینکه از همان ابتدا به فرزندان خود مسئولیت‌پذیری و قبول مسئولیت را بیاموزیم. نظر به اهمیت مقوله مسئولیت‌پذیری از دیدگاه‌های مختلف آموزشی و پرورشی آموزش مسئولیت‌پذیری به فرزندان باید در رأس فعالیت‌های کلیه احاد اجتماع اعم از والدین، مدرسه و... قرار گیرد. چراکه اگر فرزندان و دانش‌آموزان یک کشور مسئولیت‌پذیر گردند و دید وسیعی پیدا نمایند در آینده خواهند توانست بر بسیاری از مسائل و مشکلات زندگی قائل آیند. جامعه نیز از مزایای چنین انسان‌های مسئول بهره‌مند گردیده، به‌سوی پیشرفت و تعالی گام بر خواهد داشت. متأسفانه باوجود تأکید بر پرورش انسان‌های مسئول و آگاه، و تأکید نظام‌های مختلف آموزشی و پرورشی دنیا بر پرورش افراد مسئولیت‌پذیر بازهم در خانواده و جامعه و در مدارس، شاهد وجود افراد کم‌مسئولیت و یا بی‌مسئولیتی هستیم که نه‌تنها به خود بلکه به جامعه پیرامون خود نیز ضررهای غیرقابل‌جبران می‌رسانند (زیمرمن<sup>۱</sup>، ۲۰۰۵). از آنجایی که رویکرد هزاره سوم در عصر دانایی فرهنگ‌پذیری و تربیت دانش‌آموزان برای زندگی، کار و یادگیری مادام‌العمر و مسئولیت‌پذیری است. لذا معلوم شدن رابطه بین مسئولیت‌پذیری و پیشرفت تحصیلی بازنگری در تمامی مؤلفه‌ها و شاخصه‌های سنتی آموزش و پرورش ضروری می‌گردد. و باید گفت دانش‌آموزان مسئولیت‌پذیر به یادگیری اندیشیدن به‌جای یادگیری اندیشه سوق داده خواهند شد و به‌جای در انتظار آینده بودن برای ساختن آینده در سایه پیشرفت تحصیلی که کسب خواهند نمود، گام بر خواهند داشت (یانگ<sup>۲</sup>، ۲۰۱۶).

نظریه‌ها و طبقه‌بندی‌های زیادی در باب مسئولیت‌پذیری، ابعاد و مؤلفه‌های آن وجود دارد که هرکدام بسته به هدف مطالعاتی خود به بررسی آن پرداخته‌اند. مسئولیت‌پذیری را می‌توان بر اساس ابعاد آن موردبررسی قرارداد. بر اساس نظریات مسیز<sup>۳</sup> (۲۰۱۷) ابعاد و مؤلفه‌های مسئولیت‌پذیری، خود‌مدیریتی، نظم‌پذیری، قانونمندی، امانت‌داری، وظیفه‌شناسی و پیشرفت‌گرایی است. از منظر اهمیت

4 Zimmerman  
5 Gupta, Lakshmi, Kaur & Rastogi  
6 He & Harris

1 Zimmerman  
2 Yang  
3 Mezis

پژوهش خود مسئولیت‌پذیری فردی و اجتماعی، خودتعیین‌گری و همچنین کاهش انگیزش و رفتارهای ضداجتماعی را نتیجه آموزش بسته آموزشی مسئولیت‌پذیری خود عنوان می‌کند. بر اساس تحقیق براونن<sup>۶</sup> (۲۰۱۷) در تحقیقی با عنوان بررسی نقش مسئولیت‌پذیری در برنامه درسی مدارس ابتدایی، متوسطه و مؤسسات آموزشی، توجه به جنبه‌های نظری و عملی مسئولیت‌پذیری را ضروری می‌داند و بر نقش استفاده از کتب درسی مقدماتی، داستان، بازی و ترغیب دانش‌آموزان در سازمان‌دهی و مشارکت فعال در مدرسه و طرح‌های عام‌المنفعه تأکید می‌نماید و نظریه تمرین مسئولیت‌پذیری را به‌عنوان موضوعات جانبی ضروری می‌داند. پژوهشی توسط تری<sup>۷</sup> (۲۰۱۲) تحت عنوان عزت‌نفس و مسئولیت‌پذیری انجام پذیرفته است که نتیجه نشان می‌دهد که افزایش عزت‌نفس برای پیشگیری از مشکلاتی که ممکن است بر اثر عزت‌نفس پایین برای نوجوانان به وجود آید ضروری است.

با توجه به‌ضرورت و اهمیت مسئولیت‌پذیری اجتماعی، اگر تعلیم و تربیت به دنبال تربیت نسل آینده به‌گونه‌ای اجتماعی و رشد یافته است ناچار باید به مسئله مسئولیت‌پذیری اجتماعی به‌عنوان یکی از زمینه‌های فعالیت خود توجه کند و واضح است که محیط یادگیری بستری مناسب برای پرورش این نوع از مهارت‌های اجتماعی خواهد بود. با توجه به اینکه مسئولیت‌پذیری یک مفهومی وسیع و مهم در حوزه‌های علمی است و در حوزه تعلیم و تربیت نیز این اهمیت برجسته‌تر هست، لذا پژوهش حاضر درصدد است روشن کند که معلمان تجربیات و ادراکات خود در باب مسئولیت‌پذیری دانش‌آموزان دختر دوره اول متوسطه در شهرستان تبریز را چگونه بازنمائی می‌کنند؟

### روش پژوهش

آموزش مهارت‌های اجتماعی برافزایش عزت‌نفس و مسئولیت‌پذیری دانش‌آموزان تأثیر مثبت دارد. همچنین عزت‌نفس و مسؤولیت‌پذیری با هم رابطه معناداری دارند. مهدی خدابخشی و همکاران (۱۳۸۶)، به اثربخشی آموزش یادگیری مبتنی بر خود در کلاس بر افزایش مسئولیت‌پذیری در دانش‌آموزان اشاره می‌کند. سبحانی نژاد (۱۳۷۹) در پژوهش خود نشان داد که در محتوای دروس پایه‌های چهارم و پنجم ابتدایی بیشترین توجه به مسؤولیت‌های مدنی بوده است. درعین‌حال به دو بعد شناختی و عاطفی مسؤولیت‌های اجتماعی به‌طور ناقص و به بعد عملکردی آن نیز هیچ‌گونه توجهی نشده است. پژوهش انجام‌شده توسط تان و چوا<sup>۱</sup> (۲۰۲۲) نشان می‌دهد که علم و مسؤولیت‌پذیری اجتماعی دانش‌آموزان، کمک زیادی به موفقیت این کشور در مدیریت کرونا کرد. پژوهشی توسط رانیری (۲۰۲۱) نشان می‌دهد که انسان‌ها در مرز بین دنیاها زندگی می‌کنند، مراقبت از زمین نگرش معرفت‌شناختی خاصی ایجاد می‌کند که اخلاق مراقبت از انسان‌ها را گسترش می‌دهد. محتوای برنامه‌های درسی باید از رویکردهای تلفیقی بهره بگیرد. پژوهش وارن<sup>۲</sup> (۲۰۲۰) نشان می‌دهد که عدالت اجتماعی، همدلی، احترام، تقویت مشارکت دانش‌آموز، توانمندسازی و تفکر انتقادی، توسعه شهروندان آگاه و فعال در سایه آموزش مسؤولیت‌پذیری در دانش‌آموزان تحقق پیدا می‌کند. پژوهش بروکس<sup>۳</sup> (۲۰۲۰) نشان داد که عاملیت اخلاقی کودک در هدف و روش مسؤولیت‌پذیری مهم است. مسیری را برای ما فراهم می‌کنند تا کودکان را به‌عنوان شرکت‌کننده در اخلاق خود تلقی کنیم نه عوامل صرفاً در انتظار جامعه و پیامدها و خواسته‌های جامعه. پژوهش کامرینو و همکاران<sup>۴</sup> (۲۰۱۷) نشان می‌دهد که الگوهای رفتاری معلمان بر مداخلات آن‌ها تأثیر می‌کند و دانش‌آموزان خیلی از رفتارها، دانش‌ها و نگرش‌های مرتبط با مسؤولیت‌پذیری را از طریق الگوپذیری از معلمان یاد می‌گیرند. مانزانوسانچز و والرو والنزولا<sup>۵</sup> (۲۰۱۶) در

5 Manzano-Sánchez&Valero-Valenzuela  
6 Braunen  
7 Terry

1 Tan & Chua  
2 Warren  
3 Burroughs  
4 Camerino, Valero-Valenzuela, Prat, Manzano Sánchez & Castañer

متغیر بود. نمونه‌های مورد مصاحبه به روش نمونه‌گیری هدفمند از نوع فردهماهر بود. ملاک افراد برای شرکت در پژوهش تدریس دروس مطالعات اجتماعی، تفکر و سبک زندگی، پیام‌های آسمانی و علوم تجربی و داشتن پژوهش و مقالات و مطالعات در زمینه مسئولیت‌پذیری بود. دلیل انتخاب این معلمان از این حیثه‌های علمی هم به این علت بود که در این دروس موضوع مسئولیت‌پذیری جایگاه بهتری را دارا بود. مصاحبه نیمه ساختاری با شرکت‌کنندگان به عمل آمد و نکات مبهم مصاحبه‌ها با واکاوی‌ها و سؤالات پیگیرانه مصاحبه‌گر روشن گردید تا جایی که صراحت منظور آنان مشخص گردید. در روش اجرای پژوهش، به تمام افراد شرکت‌کننده هدف پژوهش به‌اختصار توضیح داده شد رضایت شفاهی شرکت‌کنندگان برای مصاحبه اخذ شد و به شرکت‌کنندگان گفته شد که برای اطلاعات و داده‌های آن‌ها در مصاحبه امانت‌داری رعایت خواهد شد در ضمن به هر کدام از شرکت‌کننده توضیح داده شد که شرکت در این پژوهش پیامدهای جانبی برای آنان نخواهد داشت. افزون بر این شرکت‌کنندگان آزاد بودند که هر موقع خواستند می‌توانند از ادامه همکاری صرف‌نظر نمایند. مصاحبه‌ها تا جایی ادامه داده شد که اشباع گزاره‌های در مصاحبه‌ها و نتایج آن حاصل گردد؛ بدین ترتیب که شرکت‌کنندگان جدید، ایده‌ی تازه‌ای را مطرح نمی‌کردند. پس از پیاده‌سازی مکتوب مصاحبه‌ها از دستگاه ضبط‌صوت، مصاحبه‌ها بر اساس رویکرد هرمنوتیک و بر اساس روش دی‌کلن، تانر و ال (۱۹۸۹) مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفتند. این روش یکی از مطلوب‌ترین روش‌های هرمنوتیکی برای استنتاج و استنباط تجربیات زیسته و نیات درونی افراد است (فینلی، ۲۰۱۲). به این ترتیب که ابتدا متن تمام مصاحبه‌ها، برای رسیدن به یک درک کلی از پدیده‌ی مورد مطالعه، چندین بار توسط محقق خوانده شد و پس از آن، مرحله‌ی دوم از فرایند تجزیه و تحلیل آغاز گردید.

روش مورد استفاده در این پژوهش از نوع رویکرد کیفی و از نوع پدیدارشناسی تفسیری است که هدف آن تبیین تجربیات و ادراکات معلمان در باب مسئولیت‌پذیری دانش‌آموزان دختر دوره اول متوسطه شهر تبریز است. پدیدارشناسی علمی است توصیفی و غیرتجربی، یعنی قوانین آن بر اساس مشاهدات حسی صدق و کذب پذیر نیستند. در حالت کلی سه رویکرد اساسی بر پدیدارشناسی حاکم است: پدیدارشناسی توصیفی، پدیدارشناسی هستی‌گرا، پدیدارشناسی تفسیری. در پدیدارشناسی تفسیری به فهم و تفسیر بیشتر از توصیف یک پدیده یا تجربه تأکید می‌شود (ایمان زاده و سلحشوری، ۱۳۹۰). این روش داده‌های غنی و بینش عمیقی در مورد تجربیات زیسته شرکت‌کنندگان می‌دهد و سطحی نیست (تودرس و هولوی، ۲۰۱۶). جامعه آماری پژوهش را معلمان دوره اول متوسطه تشکیل می‌دادند. ۱۸ نفر از معلمان که متمایل برای شرکت در پژوهش بودند، متمایل به بیان تجربیات خود بودند و در این زمینه مقالات، مطالعات و پژوهش‌هایی داشتند، به‌صورت هدفمند انتخاب شدند. نمونه‌گیری تا رسیدن به مرحله اشباع ادامه پیدا کرد. مدرک تحصیلی معلمان از فوق‌لیسانس تا دکتری متغیر بود. معلمان انتخاب شدند که در حوزه تفکر و سبک زندگی، مطالعات اجتماعی و پیام‌های آسمانی و علوم تجربی مطالعات و تدریس داشتند.

جهت جمع‌آوری اطلاعات و به‌منظور دستیابی به تجارب معلمان از روش مصاحبه‌ی نیمه ساختاریافته استفاده شد. سؤالات اصلی پژوهش معطوف به مسئولیت‌پذیری بود. با توجه به اینکه مصاحبه نیمه ساختاریافته بود بعضی از سؤالات نیز از دل پاسخ‌های شرکت‌کنندگان بیرون کشیده و مطرح شدند. مدت‌زمان مصاحبه‌ها نیز از نیم ساعت تا ۵۰ دقیقه

جدول ۱. مشخصات شرکت‌کنندگان پژوهش

شماره شرکت‌کننده	سابقه تدریس	حوزه مطالعاتی	میزان تحصیلات
۱	۱۳	مطالعات اجتماعی	کارشناسی ارشد
۲	۱۸	تفکر و سبک زندگی	دکتری
۳	۲۵	تفکر و سبک زندگی	دکتری
۴	۲۷	مطالعات اجتماعی	کارشناسی ارشد
۵	۵	علوم تجربی	کارشناسی ارشد

۶	۹	مطالعات اجتماعی	کارشناسی ارشد
۷	۱۷	پیام‌های اسمانی	کارشناسی
۸	۲۰	تفکر و سبک زندگی	دکتری
۹	۱۲	پیام‌های اسمانی	کارشناسی ارشد
۱۰	۲۷	مطالعات اجتماعی	کارشناسی ارشد
۱۱	۳	تفکر و سبک زندگی	دکتری
۱۲	۲۳	تفکر و سبک زندگی	کارشناسی
۱۳	۱۱	مطالعات اجتماعی	دکتری
۱۴	۱۳	علوم تجربی	کارشناسی ارشد
۱۵	۱۰	مطالعات اجتماعی	کارشناسی ارشد
۱۶	۱۶	مطالعات اجتماعی	دکتری
۱۷	۱۵	مطالعات اجتماعی	کارشناسی
۱۸	۲۱	تفکر و سبک زندگی	دکتری

موجود در تفسیرهای ارائه‌شده از طرف محقق، تبیین و برطرف گردید و بدین منظور، مجدداً به متن اصلی مصاحبه‌ها رجوع و یا در صورت ضرورت و برای توضیح و تبیین بیشتر موضوع، با مشارکت‌کننده‌ی مربوطه تماس حاصل می‌شد. طی مرحله‌ی پنجم و با استفاده از روش مقایسه و مقابله‌ی متون، نسبت به تعیین و توصیف تم‌ها اقدام گردید.

### یافته‌ها

حاصل تجزیه و تحلیل مصاحبه‌ها نشان داد که ۷ مضمون اصلی و ۱۹ مضمون فرعی بر اساس تجارب شرکت‌کنندگان و در راستای تبیین تجربیات زیسته معلمان در باب مسئولیت‌پذیری دانش‌آموزان دختر دوره اول متوسطه در شهرستان تبریز وجود دارد که در جدول (۲) ارائه شده‌اند.

### ابزار پژوهش

ابزار پژوهش مصاحبه‌های نیمه ساختاریافته بود. پس از مرور مجدد کل متن، خلاصه تفسیری مربوط به هر مصاحبه نوشته می‌شد. طی این مرحله، هر یک از مصاحبه‌ها با استفاده از روش تفسیر متون موردبررسی و معانی آشکار و نهفته در توصیف‌های ارائه‌شده از طرف شرکت‌کنندگان، استخراج گردید. سپس هر یک از مصاحبه‌ها با توجه به معانی استخراج‌شده و همچنین در راستای تعیین تم‌های اولیه کدبندی گردید. در مرحله‌ی سوم، متون کدگذاری شده توسط محقق، موردبحث و تجزیه و تحلیل قرار گرفت. هدف عمده‌ی محققین در این مرحله رسیدن به یک درک مشترک از توصیفات ارائه‌شده از طرف شرکت‌کنندگان بود. در مرحله‌ی چهارم تناقضات

جدول ۲. مضامین اصلی و فرعی

مضامین اصلی	مضامین فرعی	بازنمایی تجربیات و ادراکات معلمان در باب مسئولیت‌پذیری دانش‌آموزان دختر دوره اول متوسطه در شهرستان تبریز
	تعهد درونی	
	الزام بیرونی	
معنا و مفهوم مسئولیت‌پذیری	وظیفه‌شناسی	
	مسئولیت‌پذیری در مقابل خود	
	مسئولیت‌پذیری در مقابل خدا	
ابعاد مسئولیت‌پذیری	مسئولیت‌پذیری در مقابل دیگران	
	مسئولیت‌پذیری در مقابل طبیعت	

بحران‌های فردی، اجتماعی و اخلاقی و زیست‌محیطی	کیفیت زندگی
دست‌رسی به حیات طیبه	ضرورت آموزش مسئولیت‌پذیری
پیامدهای مثبت	
در نظر گرفتن وسع افراد	الزامات آموزش مسئولیت‌پذیری
فلسفه حاکم بر جامعه	
اهداف مناسب برنامه درسی مبتنی بر تربیت مسئولیت‌پذیری دانش‌آموزان	
روش‌های تدریس مناسب برنامه درسی مبتنی بر تربیت مسئولیت‌پذیری دانش‌آموزان	برنامه درسی مسئولیت‌پذیری
محتوی مناسب برنامه درسی مبتنی بر تربیت مسئولیت‌پذیری دانش‌آموزان	
یادگیری مشارکتی	راهبردهای ارتقای
مواجهه با نتایج اعمال	مسئولیت‌پذیری
راهکارهای دینی	

مضمون فرعی ۲- مسئولیت‌پذیری به معنای الزام بیرونی: برخی از معلمان مسئولیت‌پذیری را الزام بیرونی معنا می‌کنند

"مسئولیت‌پذیری یعنی اینکه یه عاملی باشه که شما را به انجام مسئولیت‌های اجتماعی تشویق کنه. در واقع مسئولیت‌پذیری به تعهد نسبت به یک پدیده خارجی معنا و مفهوم پیدا می‌کنه" (شرکت‌کننده شماره ۱۱).

مضمون فرعی ۳- مسئولیت‌پذیری به معنای وظیفه‌شناسی: خیلی از معلمان مسئولیت‌پذیری را وظیفه‌شناسی معنا کرده‌اند:

"مسئولیت از نظر من یک نوع وظیفه‌شناسی است. وظیفه‌شناسی نسبت به یک چیزی خواه اون وظیفه‌شناسی نسبت به خدا باشه یا یک فرد دیگه یا جامعه. اگر آموزه‌های دینی را خوب نگاه کنیم همه در مقابل خدا مسئولیت دارند و این مسئولیت در قبال خداوند باعث رشد شخصیت و معنویت در دانش‌آموز می‌شود." (شرکت‌کننده شماره ۲).

#### مضمون اصلی ۲- ابعاد مسئولیت‌پذیری

یکی از مضامین اصلی یافت شده از تجربیات معلمان در باب مسئولیت‌پذیری ابعاد مسئولیت‌پذیری است که این ابعاد را در ۴ حیطه خود، خدا، دیگران و طبیعت عنوان کرده‌اند

#### مضمون اصلی ۱- معنا و مفهوم مسئولیت‌پذیری:

یکی از مضامین اصلی استخراج‌شده از مسئولیت‌پذیری معنا و مفهوم ناظر به آن است. این مضمون اصلی به سه مضمون فرعی به معنای تعهد، الزام بیرونی و وظیفه‌شناسی اشاره دارد.

مضمون فرعی ۱- مسئولیت‌پذیری به معنای تعهد: برخی از معلمان مسئولیت‌پذیری را تعهد عنوان می‌کردند:

مسئولیت‌پذیری یعنی اینکه ما در دانش‌آموزانمان ایجاد تعهد بکنیم. آموزش مسئولیت‌پذیری یکی از اهداف اساسی نظام‌های تربیتی هم در کشور ما و کشورهای دیگر است. مسئولیت‌پذیری یک سازه جهانی است و مختص جامعه ما نیست لذا نقش معلم در جامعه و نظام تربیتی خیلی برجسته است." (شرکت‌کننده شماره ۷).

"اگر ما از دوره ابتدائی مسئولیت‌پذیری را به دانش‌آموز آموزش بدیم در دوران بزرگسالی با چالش‌های کمتری مواجه خواهیم بود. اگر بخواهیم دانش‌آموزان مستقل و متعهد تربیت کنیم، اگر بخواهیم در آینده دانش‌آموزان خلاق و متعهد تربیت کنیم باید از دوران کودکی مسئولیت‌پذیری و تعهد درونی را به آن‌ها آموزش بدهیم" (شرکت‌کننده شماره ۱۳).



مضمون فرعی ۱: مسئولیت‌پذیری در مقابل خود:  
 "به نظر اصلی‌ترین جنبه مسئولیت‌پذیری مسئولیت انسان در مقابل خودش است. باید دانش‌آموزی تربیت کنیم که در قبال خودش احساس مسئولیت بکند، خلاقیت، موفقیت و احساس کفایت و لیاقت را در خودش رشد بدهد به ارتقای اعتمادبه‌نفس، ارتقا و توسعه شایستگی‌های اخلاقی، ارتقای رشد فردی (خودسازی) بپردازد و درنهایت به شناخت حقوق اولیه انسانی خود اقدام کند" (شرکت‌کننده شماره ۸).

"باید دانش‌آموزان را در دستیابی به وقت‌شناسی و نظم و قانون‌گرایی، پرورش استعدادهای خود، درک موقعیت خود، غایت‌نگری، درک توانایی خود برای انجام اعمال مسئولانه و وفاداری نسبت به عهد و پیمان با خود کمک کنیم در این صورت است که دانش‌آموز میتونه در قبال خودش مسئولیت‌پذیر باشه" (شرکت‌کننده شماره ۱).

مضمون فرعی ۲: مسئولیت‌پذیری در مقابل خدا:  
 "در کل مسئولیت در ارتباط با آزادی و اختیار معنا پیدا می‌کنه. ما درعین حال که در مقابل خود مسئولیم در مقابل خدا هم مسئولیت داریم. باید تسلیم بودن در برابر خواسته‌ی الهی و فرمان الهی را به دانش‌آموزان آموزش بدیم یاد بدیم به مرزها و حدود احکام الهی احترام بگذارن، به خدا توکل کنند و نسبت به نعمت‌های الهی شکر گذاری کنند، اون نعمت‌ها را یاد کنند و غفلت نسبت به نعمت‌ها نداشته باشند، از نعمات محافظت کنند و به بذل و بخشش نعمات اقدام کنند" (شرکت‌کننده شماره ۷).

مضمون فرعی ۳- مسئولیت‌پذیری در مقابل دیگران و جامعه:

"انسان در کل با جامع در ارتباطه. ما نمی‌توانیم دانش‌آموزان را قرنطینه‌ای تربیت کنیم اگر بخواهیم در جامعه این بچه‌ها توفیق خدمت داشته باشند باید حس مسئولیت‌پذیری نسبت به جامعه و دیگران را در آنها تقویت کنیم تعهد درونی نسبت به جامعه و رابطه عاطفی با دیگران را در دانش‌آموزان تقویت کنیم" (شرکت‌کننده شماره ۲).

مضمون فرعی ۴: مسئولیت‌پذیری در مقابل طبیعت:

"همه مون به این امر واقفیم که زیست‌بوم انسانی در حال نابودی است. این حجم از تخریب طبیعت و موجودات طبیعت نابودی زندگی انسانی و که خاکی را به دنبال خواهد داشت ما باید به کودکانمان این بحران اساسی را همیشه گوشزد کنیم. من چندین سال علوم درس دادم و از این حرفه خودم هم لذت می‌برم. هیچ چیز به‌اندازه حفظ و مراقبت از طبیعت دغدغه من نبوده است" (شرکت‌کننده شماره ۵).

"به نظر من مدرسه و خانواده و جامعه‌بلید آموزش‌های زیست‌محیطی را جدی بگیرن، نه تنها دانش زیست‌محیطی را به آنها آموزش بدن باید در تقویت نگرش و رفتارهای زیست‌محیطی هم جدی باشن" (شرکت‌کننده شماره ۱۳):

**مضمون اصلی ۳: ضرورت آموزش مسئولیت‌پذیری:**  
 یکی از مضامینی که از کدگذاری بیانات شرکت‌کنندگان در پژوهش حاصل شد ضرورت آموزش مسئولیت‌پذیری است. از بیانات شرکت‌کنندگان چهار مضمون فرعی حاصل شد که در زیر به این مضامین و برخی از بیانات شرکت‌کنندگان اشاره می‌شود:

مضمون فرعی ۱ - کیفیت زندگی: از دیدگاه معلمان آموزش مسئولیت‌پذیری ارتباط نزدیکی باکیفیت زندگی دارد. در زیر به برخی از بیانات شرکت‌کنندگان اشاره می‌شود:

"آموزش مسئولیت، مهم‌ترین وظیفه ماست وظیفه‌ای که از بدو تولد تا مرگ همراه ماست و هیچ‌گاه از ما جداشدنی نیست. معلمی که با شوق و اشتیاق به یاددهی و یادگیری و تربیت دانش‌آموز در این عرصه وارد نظام آموزشی می‌شود، درواقع به‌نوعی صلاحیت، نگرش مثبت به زندگی و درعین حال یادگیری‌های مسئولیت‌های فردی و اجتماعی رو می‌خواود گسترش بدهد پس این نگرش را هم در خود و هم در دانش‌آموز ایجاد می‌کند، دیگر انسان‌های سرد و بی تفاوت تربیت نخواهد کرد. انسان‌هایی تربیت خواهد کرد که از مسئولیت فرار نکنند و باور به شناخت عدل، خودپنداری و خودآگاهی باعث رسیدن به تکالیف هدفمند می‌شود در صورت تحقق این امر کیفیت زندگی فعلی و آینده دانش‌آموزان تضمین خواهد شد." (شرکت‌کننده شماره ۹)

از دو مضمون فرعی برخوردار بود. مضامین فرعی به ترتیب در زیر ارائه می‌شود:

مضمون فرعی ۱- وسع افراد: یکی از مضامین فرعی یافت شده در باب الزامات آموزش مسئولیت‌پذیری توجه به وسع افراد است

"مسئولیت‌پذیری سطوح و انواع خاص خود را دارد که باید آن را مورد توجه قرار بدیم. چون مسئولیت با تکلیف همراه است و در ارائه تکلیف وسع فرد هم باید مدنظر قرار بگیرد. ما نمی‌توانیم مسئولیت‌ها و تکالیف یک دانش‌آموز ابتدایی را با یک دانش‌آموز دبیرستانی و دانشگاهی یکسان در نظر بگیریم." (شرکت‌کننده شماره ۱۱).

مضمون فرعی ۲- فلسفه حاکم بر جامعه:

"محتوای یک نظام آموزشی بخصوص در نظام آموزشی جوامع دینی خیلی مهم است. محتوا باید همسو با آرمان‌های نظام آموزشی باشه و از فلسفه حاکم بر آن جامعه تبعیت کنه. نمیتونه جدای از بسترهای دینی و فرهنگی باشه آماده‌سازی دانش‌آموزان برای پذیرش مسئولیت اجتماعی، اقتصادی، معنوی، فرهنگی... و مشارکت در زندگی جمعی، آمادگی برای دفاع از ارزش‌ها و اصول انقلاب اسلامی و دور کردن آن‌ها از انفعال و آسیب‌های غیرمنتظره از جمله مأموریت سند تحول بنیادین هستش، ما نگاهی که به یادگیرنده دوره اول متوسطه داریم باید این نگاه، نگاه بالنده‌ای باشد که بنا به آن نگاه بالنده در جنبه ارزشی اجتماعی فرهنگی دانشی، نگرشی، مهارتی بتواند. ما تئوری‌ها و الگوهای متفاوتی در باب مسئولیت‌پذیری داریم نمی‌توانیم در بستر این الگوها را در تربیت کودکان بپذیریم. ضمن بهره‌گیری از نکات مثبت آن‌ها باید به چتر فلسفه حاکم بر جامعه خودمان هم همیشه نگاه مداوم داشته باشیم." (شرکت‌کننده شماره ۴).

#### مضمون اصلی ۵- برنامه درسی مسئولیت‌پذیری:

یکی از مضامین اصلی استخراج شده از مصاحبه‌ها برنامه درسی مسئولیت‌پذیری است.

مضمون فرعی ۱- اهداف مناسب برنامه درسی مبتنی بر تربیت مسئولیت‌پذیری دانش‌آموزان:

"نیاز هست که معلمان امروز خلاقیت را آموزش دهند. دانش‌آموز امروزه به کارهای خلاقانه بپردازد تا بتواند راه

مضمون فرعی ۲- بحران‌های فردی، اجتماعی و اخلاقی و زیست‌محیطی: یکی دیگر از مضامین فرعی که شرکت‌کنندگان در ضرورت آموزش مسئولیت‌پذیری به آن اشاره داشتند وجود بحران‌های فردی، اجتماعی و اخلاقی و زیست‌محیطی است.

"هدف آموزش مسئولیت‌پذیری به کودکان و دانش‌آموزان تربیت انسان متعهد و خودت‌دبیر است. دانش‌آموزانی که در مقابل بحران‌های نوظهور و در حال گسترش عصر حاضر نقش‌آفرینی نکنند. در سایه گسترش فضاهای مجازی و شبکه‌های اجتماعی و ظهور دیدگاه‌های جدید این بحران‌ها مداوم در حال گسترش هستند لذا آموزش مسئولیت‌پذیری می‌تواند در پیشگیری و مقابله با این بحران‌ها کمک اساسی بکند." (شرکت‌کننده شماره ۹).

مضمون فرعی ۳- دسترسی به حیات طیبه:

یکی دیگر از مضامین فرعی که شرکت‌کنندگان به آن اشاره داشتند دسترسی به حیات طیبه بود. نقل قول یکی از شرکت‌کنندگان در زیر آورده می‌شود:

"مسئولیت‌پذیری باید به دانش‌آموزان آموزش داده بشود. از چند جهت این امر الزامی است. یکی از این جهت که مسئول بودن و مسئولیت‌پذیری آموزه‌ای دینی است بعد از این منظر که در ساحت‌های چندگانه‌ای که در سند تحول بنیادین آورده شده است دانش‌آموز در تحقق این ساحت‌ها باید تلاش کنه و در مقابل تحقق این ساحت‌ها مسئول است. در این صورت است که حیات طیبه به‌عنوان هدف غائی تعلیم و تربیت خودمان تحقق پیدا خواهد کرد." (شرکت‌کننده شماره ۵).

مضمون فرعی ۴- پیامدهای مثبت:

"مسئولیت‌پذیری به ما کمک می‌کند تا خود، زمان خود و علائق و نیازهای خود را مدیریت بکنیم و هدفمند و غایت‌نگر باشیم. آموزش مسئولیت‌پذیری به کودکان، احساس اعتماد به نفس و احساس قدرت آن‌ها را افزایش می‌دهد، باعث می‌شود دانش‌آموزان استقلال فردی، اجتماعی و در آینده استقلال اقتصادی داشته باشند. (شرکت‌کننده شماره ۱۱).

#### مضمون اصلی ۴: الزامات آموزش مسئولیت‌پذیری:

یکی از مضامین پیدا شده در تجربیات مشارکت‌کنندگان الزامات آموزش مسئولیت‌پذیری بود که این مضمون اصلی

باشیم و دانش آموز بتواند از رفتار و اعمال ما الگوبرداری کند" (شرکت کننده شماره ۷).

مضمون فرعی ۴- روشهای ارزشیابی مناسب برنامه درسی مبتنی بر تربیت مسئولیت‌پذیری دانش‌آموزان:

"روش‌های ارزشیابی باید در تغییر نقش داشته باشد. معلمان ویژگی‌هایی دارند که خودشان را کسانی میدانند که علاوه بر انتقال دهنده و دانش‌الگویی برای تربیت، فرزندپروری، تحکیم خانواده، دانش‌اندوزی و ایجاد چالش باشند. اداره مدرسه خودش یک الگو است. مدیریت کلاس الگوست. حال این الگو در تغییرات مسئولانه می‌تواند نقش داشته باشد؟ بله یعنی نقشهای اجتماعی رو تغییر بدهد و چالش ایجاد کنند." (شرکت کننده شماره ۱۵).

#### مضمون اصلی ۶- راهبردهای ارتقای مسئولیت‌پذیری:

مضمون فرعی ۱- یادگیری مشارکتی:  
"همه بچه‌ها کارهای اشتراکی و همکاری را دوست دارند. بهترین روش برای بهبود مسئولیت‌پذیری در کودکان کار مشارکتی است. برای مثال ممکن است شستن ماشین به‌همراه شما در یک روز گرم تابستانی برای کودک لذت بخش باشد. سعی کنید کارهایی از این قبیل که باعث شادی و نشاط کودک می‌شود را همراه او انجام دهید لذا به نظر من روش‌های یادگیری مشارکتی نظیر کار روی پروژه‌ها می‌تونه برای آموزش مسئولیت‌پذیری مناسب باشه" (شرکت کننده شماره ۱۴).

مضمون فرعی ۲- مواجهه با نتایج اعمال:  
"یکی از راه‌های افزایش مسئولیت‌پذیری به نظر من این است که دانش آموز به این نکته پی ببرد که هر تصمیمی، هر عملی و هر اقدامی که انجام می‌دهد نتیجه اش به خود فرد برمی‌گردد و باید پاسخگو باشد. شاید این امر به دلهره و اضطراب دانش آموز منجر بشه ولی به نوعی این نکته را به دانش آموز گوشزد میکنه که حساب شده رفتار بکنه و بی‌گدار به اب نزنه" (شرکت کننده شماره ۱۹).

مضمون فرعی ۳- راهکارهای دینی  
"به نظر من یکی از علل اصلی بی‌مسئولیتی در دانش‌آموزان کم‌رنگ شدن ارزشهای دینی است. آموزه‌های دینی خیلی کم‌رنگ شدن. سراسر آموزه‌های دینی بر

خویش را در محیط‌های تازه پیدا کند و تفکر خلاق باید به‌عنوان مهم‌ترین مهارت اساسی جزو اهداف آموزشی گنجانده شو و این خلاقیت جز در سایه آموزش مسئولیت تحقق نخواهد یافت؛ بنابراین انسان‌های امروزه بیش‌ازپیش مسئولیت‌زدگی و سرنوشت خود را بپذیرند و با استفاده از مسئولیت‌پذیری به خلاقیت دست یابند. (شرکت کننده شماره ۱۰)

"منطبق بودن اهداف با ویژگی‌های روحی جسمی دانش‌آموز و توجه به تفاوت‌های فردی و همچنین همسویی با اهداف معلمان و دانش‌آموزان که باعث رشد کامل شخصیت برای پرورش دانش‌آموز با سلامت ذهنی و جسمی باشد، معلمی که عاشق حقیقت و عدالت است و بر ارزش‌های فردی و شأن و کرامت انسان ارج می‌نهد و به کار احترام می‌گذارد، احساس مسئولیت عمیقی دارد. و به تمام نیازهای یادگیرندگان توجه دارد؛ و در ارضای نیازهای آن‌ها تلاش می‌کند، وظایف خود را در مقابل خود، خدا و دیگران به نحو شایسته انجام می‌دهد." (شرکت کننده شماره ۷).

مضمون فرعی ۲- محتوای مناسب برنامه درسی مبتنی بر تربیت مسئولیت‌پذیری دانش‌آموزان:

"ما نمی‌توانیم با روش‌های سنتی به آموزش مسئولیت‌پذیری در دانش‌آموزان پردازیم باید از روش‌های جدید تدوین و سازمان‌دهی محتوا از قبیل رویکردهای تلفیقی استفاده کنیم. باید محتوای ما تنوع داشته باشد و با علائق و نیازهای دانش‌آموز متناسب باشد و بتونه تفکر دانش‌آموز را برانگیزانه و قدرت حل مسئله به آن اعطا کنه (شرکت کننده شماره ۱۴).

مضمون فرعی ۳- روشهای یاددهی یادگیری مناسب برنامه درسی مبتنی بر تربیت مسئولیت‌پذیری دانش‌آموزان:

"مسئولیت‌پذیری را میشه با روشهای متنوع آموزش داد بخصوص در این سنین. اگر دوره ابتدائی بود شاید محدودیت‌ها زیاد می‌شد ولی این دوره با خیلی از روشها متناسبه. ولی از دیدگاه من بهترین روش روش یادگیری خدمات‌رسانی است که رویکرد جدیدی در حوزه علوم تربیتی است." (شرکت کننده شماره ۱۸).

"با روشهای مختلفی می‌توان مسئولیت‌پذیری را آموزش داد. به نظر من بهترین روش این هست که خودمان الگو

مسئول باشد. رسول اکرم (ص) در رابطه به این مسئله مهم می‌فرماید: "أَلَا كَلَّمُكُمْ رَاعٍ وَ كَلَّمُكُمْ مَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ؛ فَالْأَمِيرُ الَّذِي عَلَى النَّاسِ رَاعٍ وَ هُوَ مَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ، وَالرَّجُلُ رَاعٍ عَلَى أَهْلِ بَيْتِهِ وَ هُوَ مَسْئُولٌ عَنْهُمْ، وَ الْمَرْأَةُ رَاعِيَةٌ عَلَى بَيْتِ بَعْلِهَا وَ وُلْدِهِ وَ هِيَ مَسْئُولَةٌ عَنْهُمْ، وَ الْعَبْدُ رَاعٍ عَلَى مَالِ سَيِّدِهِ وَ هُوَ مَسْئُولٌ عَنْهُ، أَلَا فَكَلَّمُكُمْ رَاعٍ وَ كَلَّمُكُمْ مَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ. بدانید که همه شما مسئولید و همه شما نسبت به زیردستانش بازخواست می‌شوید. فرمان‌روای مردم، مسئول مردم است و نسبت به زیردستانش بازخواست می‌شود. مرد، سرپرست خانواده است و نسبت به آنان، بازخواست می‌شود. زن، مسئول خانه شوهر و فرزندان اوست و در برابر آنان، بازخواست می‌شود. برده، مسئول مال مالک خود است و در برابر آن، مسئول است. پس بدانید که همه شما مسئولید و همه تان در برابر زیردستان خود، بازخواست می‌شوید". طبق آیات و روایات قرآن، خداوند بارها در آیات قرآنی می‌فرماید؛ از تک‌تک اعضا و جوارح انسان در روز قیامت سؤال و جواب می‌شود این یعنی این‌که انسان در مقابل تمام رفتارها و اعمال خود مسئول است. نسبت به آنچه می‌بینیم و می‌شنویم باید مسئولیت‌پذیر باشیم.

انسان در مقابل طبیعت هم مسئولیت دارد. طبیعت و اجزای گوناگونش، ضمن آنکه مسخر خدا هستند، از جانب خداوند به‌گونه‌ای خلق شده‌اند که در حد لازم مسخر انسان نیز باشند تا آدمی با تسلط بر آن‌ها، بتواند از آن‌ها بهره‌برداری کند. در یک نگاه نظام‌مند به طبیعت می‌توان این‌گونه برداشت کرد که انسان‌ها از جمله اجزای تشکیل‌دهنده‌ی همان نظام هستند که با سایر اجزا و قسمت‌های آن تعامل لازم را دارند. علاوه بر لزوم نظر به تک‌تک اجزای طبیعت، ضروری است که از درک ارتباط دقیق بین اجزای طبیعت با یکدیگر غافل نماند؛ هستی به‌عنوان یک نظام در نظر گرفته شود که در آن هر جز در عین آنکه تا آخرین حد ممکن به انجام وظایف انفرادی خود مشغول است، نهایت همکاری را هم در پرتو روابطی منطقی با سایر اجزا داراست. بر این اساس می‌توان عالی‌ترین درس همکاری را از طبیعت آموخت و جوامع انسانی را به‌سوی اهداف متناسب سوق داد (علوی، ۱۳۹۱). در متون دینی و بخصوص نهج‌البلاغه رفتار شایسته با

مسئولیت‌پذیری انسان در مقابل خود و دیگران و... تأکید می‌کند. اگر بخواهیم دانش آموز مسئول و پاسخگو متناسب با فرهنگ دینی خودمان تربیت کنیم باید از راهبردهای دینی و آموزه‌های دینی و کتب دینی نظیر نهج‌البلاغه، قرآن کریم، صحیفه سجادیه و... بهره بگیریم" (شرکت‌کننده شماره ۲).

### بحث و نتیجه‌گیری

هدف اصلی این پژوهش بازنمایی تجربیات و ادراکات معلمان در باب مسئولیت‌پذیری دانش‌آموزان دختر دوره اول متوسطه در شهرستان تبریز بود. یکی از مضامین اصلی استخراج شده معنا و مفهوم مسئولیت و مسئولیت‌پذیری بود. تعهد درونی، لزوم بیرونی و وظیفه‌شناسی معانی بودند که شرکت‌کنندگان به آن اشاره داشتند. آنچه مسلم است هرکجا مسئولیت‌پذیری مطرح است بحث تعهد درونی هم مطرح است و به همین خاطر هست که تربیت انسان مسئول مستلزم این است که دانش‌آموزانی تربیت شود که بتواند ارزش‌ها را در خود درونی کرده و یک نیروی درونی را برای انجام مسئولیت در خود پرورش دهد.

یکی دیگر از مضامین یافت شده در باب ادراکات و تجربیات معلمان از مسئولیت‌پذیری ابعاد مسئولیت‌پذیری است. در مسئولیت نسبت به خود، هر فردی لازم است تا نسبت به سلامت روح و جسم خود ارزش قائل شده و نسبت به آن مسئول باشد. این بعد از مسئولیت‌پذیری بیشتر مورد مطالعه روانشناسان و دانشمندان علوم سلامت می‌باشد (پیپر و باون، ۲۰۱۹). یکی دیگر از این ابعاد مسئولیت انسان در مقابل خداست. در مقابل خدا و نعمات خدا مسئولیت‌هایی دارد که باید ادا کند. در قرآن مجید آیات فراوانی وجود دارد که اهمیت مسئولیت‌پذیری و وظیفه‌شناسی را برای انسان بیان کرده است؛ به‌عنوان مثال قبول مسئولیت در قرآن، به بار سنگین تشبیه شده است. خداوند در قرآن می‌فرماید: «وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَى، هِيَ حِمْلُ الْبَارِئِ وَ هِيَ كَالْحَمْلِ الْوَاحِدِ وَ هِيَ كَالْحَمْلِ الْوَاحِدِ وَ هِيَ كَالْحَمْلِ الْوَاحِدِ...» هیچ گناهکاری بار گناه دیگری را بر دوش نمی‌کشد". مسئولیت‌پذیری یعنی این‌که انسان در فرهنگ دینی رها نشده است. بلکه باید مراقب تک‌تک اعمال و رفتار خود بوده و در مقابل آن‌ها پاسخ‌گو باشد. خداوند انسان را به‌گونه‌ای خلق کرده که باید در برابر اعمال و رفتار خود

احساس قدرت، تعاملات مطلوب اجتماعی، استقلال، خود پنداره مثبت و رشد فکری و شخصی در دانش‌آموزان گردد. بحث دیگری که در مصاحبه‌ها نمایان شد بحث بومی شدن اهداف در باب آموزش مسئولیت‌پذیری بود که مصاحبه‌شوندگان اعتقاد داشتند اگرچه مسئولیت یک سازه جهانی است و در تمامی ادیان و فرهنگ‌ها به‌عنوان یکی از سازه‌های مطرح و رشد و پرورش آن دغدغه اکثر جوامع و نظام‌های تربیتی است ولی باید در تربیت مسئولیت‌پذیری بومی‌نگری صورت گیرد و از توانمندی‌ها و آموزه‌های موجود در جامعه اسلامی هم بهره گرفته شود. یافته‌های این بخش از پژوهش با یافته‌های ایمان زاده و سلحشوری (۱۳۹۰)، (امینی و همکاران، ۱۳۹۱)، کامرینو و همکاران (۲۰۱۹) و تان و چوا (۲۰۲۲) همسوئی دارد.

در باب محتوای برنامه درسی، تحلیل مصاحبه‌های مصاحبه‌شوندگان نشان داد که در طراحی محتوای برنامه درسی مسئولیت‌پذیری باید نیازهای جامعه، نیازهای زندگی و رشد دانش را در نظر گرفت. متخصصان برنامه درسی بر این امر اعتقاد دارند که در طراحی محتوا سه محور جامعه، یادگیرندگان و رشد دانش باید مدنظر قرار بگیرد (گاتریه و مک کراکن، ۲۰۱۴). مصاحبه‌شوندگان بر این امر اشاره داشتند که محتوا باید به‌نوعی طراحی شوند که دانش کاربردی، دانش انتقادی و دانش رویه‌ای (روبینی) را در دانش‌آموزان تقویت کند. مبتنی بودن محتوای طراحی‌شده بر نیاز و علاقه دانش‌آموزان، دانش‌آموز محوری محتوا، محتوای فرایند محور، معنادار بودن، تفکر و حل مسئله، داشتن تنوع و جذابیت، تناسب محتوا با ویژگی‌های رشدی، نگاه زیبایی‌شناختی به محتوا از جمله ملاک‌های طراحی محتوا برای الگوی آموزش مسئولیت‌پذیری بود. متخصصان و صاحب‌نظران در مصاحبه خود توالی طولی و عرضی محتوا، سازمان‌دهی تار عنکبوتی، طراحی چند رشته‌ای و موضوع مدار و تلفیق را در طراحی محتوا مورد تأکید قرار داده بودند. هسته مرکزی نظام تربیتی را محتوای برنامه درسی تشکیل می‌دهد. از آنجاکه اهداف و محتوا ارتباط تنگاتنگ بوده و ماهیتاً از یکدیگر و از هم تفکیک‌ناپذیر می‌باشند، از این‌رو معیارهای انتخاب محتوا می‌تولند برای اهداف آموزش نیز

سایر مخلوقات طبیعت، رعایت حال حیوانات، بهره‌برداری درست از طبیعت و مواهب آن، داشتن نگاه زیبایی‌شناختی به طبیعت از جمله مسئولیت‌هایی است که انسان در قبال طبیعت دارد (ایمان زاده، شفیع‌پور جم و اکبری‌ان، ۱۳۹۷).

مضمون اصلی دیگر یافت شده از ادراکات و تجربیات معلمان برنامه درسی مسئولیت‌پذیری است. یافته‌های حاصل از مصاحبه‌ها با معلمان نشان می‌دهد که رشد مهارت حل مسئله و تفکر خلاق، خود پنداره مثبت، رشد فکری و شخصی، اهمیت دیگری، تناسب اهداف با ویژگی‌های جسمی و روحی، جامعیت اهداف (تدوین اهداف شناختی، عاطفی و روانی-حرکتی) از اهداف اصلی برنامه درسی مبتنی بر تربیت مسئولیت‌پذیری دانش‌آموزان دختر دوره اول متوسطه است. بررسی اهداف فوق نشان می‌دهد که یافته‌های مربوط به اهداف در باب مسئولیت‌پذیری را می‌توان در باب نحوه تدوین و استنتاج اهداف، ویژگی‌های اهداف و سطوح اهداف بررسی کرد. طبق نظر مشارکت‌کنندگان در مصاحبه اهداف باید از فلسفه حاکم بر جامعه استنتاج شود، اهداف باید از متافیزیک و فلسفه حاکم بر آن جامعه متأثر گردد. بر اساس رویکرد استنتاج که یکی از رویکردهای مطرح در فلسفه تعلیم و تربیت است، اهداف اصلی نظام آموزشی از متافیزیک و ارزش‌شناسی فلسفه حاکم بر آن جامعه استنتاج می‌شود، محتوای یک نظام آموزشی از متافیزیک و ارزش‌شناسی حاکم بر آن جامعه استنتاج می‌شود و روش‌های تربیتی از معرفت‌شناسی فلسفه حاکم بر آن جامعه استنتاج می‌شود (ایمان زاده و سلحشوری، ۱۳۹۰). از طرف اهداف آموزش باید ویژگی‌های روحی، جسمی، نیازها و علایق دانش‌آموز و مبتنی بر تفاوت‌های فردی دانش‌آموزان باشد. این انطباق‌پذیری اهداف می‌تواند منجر به مسئولیت‌پذیری همراه با رضایتمندی باشد. اهداف برنامه درسی مبتنی بر مسئولیت‌پذیری باید بتوانند مهارت‌های خاصی مانند حل مسئله، خود مدیریت و خودتنظیمی، خود راهبری را در دانش‌آموزان ایجاد و نهادینه بکند. در دانش‌آموزان تعهد و الزام درونی را نسبت به خود، خدا، دیگران و طبیعت فراهم کند و این امر می‌تواند منجر به رشد شخصیت، عزتمندی، خودآگاهی،

مصاحبه‌شوندگان به آن اشاره داشتند تأکید بر خودارزیابی و ارزیابی فرایندی بود. با توجه به ماهیت مسئولیت‌پذیری، ارزشیابی آن صرفاً نمی‌تواند معطوف به ارزیابی کمی و پایانی و هنجارمدار باشد، بلکه ارزشیابی برنامه درسی مسئولیت‌پذیری ارزشیابی فرایندی بوده و این ارزشیابی باید بخشی از فرایند یاددهی و یادگیری باشد. در ارزشیابی فرایندی تمام جنبه‌های رشد دانش‌آموزان به‌صورت جامع و پیوسته مورد توجه قرار می‌گیرد. در این نوع ارزشیابی به شیوه‌های گفتاری، نوشتاری و عملکردی، یا استفاده از انواع ابزارهای اندازه‌گیری و سنجش مانند بحث و گفتگو، ارائه‌ی گزارش، پاسخ دادن به پرسش‌های کتبی، اجرای پروژه‌های پژوهشی و... مورد استفاده قرار می‌گیرد (لامپ و دس، ۲۰۱۶). لذا ارزشیابی از مباحث مسئولیت‌پذیری و ارزشیابی از میزان یادگیری دانش‌آموزان از میزان یادگیری واقعی‌شان نمی‌تواند صرفاً و انحصاراً مبتنی بر آزمون‌های استاندارد باشد و باید فرایندی بوده و حیطه شناختی، عاطفی و هم‌روانی حرکتی را شامل شود. مطابق بیانات شرکت‌کنندگان ارزشیابی برنامه درسی بر اجرای ارزشیابی به‌صورت انفرادی، هنجارمحور، تلفیقی، فرایندی و همسالان و سنجیدن تفکر در دانش‌آموزان و استفاده از منابع چندگانه در ارزشیابی تأکید دارند. یافته‌های این بخش از پژوهش با یافته‌های رانیری (۲۰۲۱)، وارن (۲۰۲۰) و لامپ و دس (۲۰۱۶) همسوئی دارد

یکی دیگر از مضامین اصلی مسئولیت‌پذیری ضرورت آموزش مسئولیت‌پذیری بود دیدگاه مشارکت‌کنندگان پژوهش در دو بعد سلبی و ایجابی قابل بررسی است. ارز جنبه سلبی بر آن‌هایی که زندگی بشری را احاطه کرده، بحران‌های فردی، اجتماعی، زیست‌محیطی و... ایجاب می‌کند که برای غلبه بر آن بحران‌ها باید مسئولیت‌پذیری افراد را تقویت کرد. در راستای یافته‌های پژوهش حاضر، پژوهش‌های رانیری (۲۰۲۱)، وارن (۲۰۲۰) بر مسئولیت انسان نسبت به محیط‌زیست و زیست‌بوم انسان تأکید دارند. از جنبه ایجابی هم از این بعد مسئولیت‌پذیری باید آموزش داده بشود که مسئولیت‌پذیری دانش‌آموزان و افراد کیفیت زندگی آن‌ها را بالا برده و پیامدهای مثبت فردی، اجتماعی و... را به همراه می‌آورد. یافته‌های این بعد

معتبر باشند. در مصاحبه‌های اکثر مصاحبه‌شوندگان به این امر اشاره شده بود که محتوای درسی باید با فلسفه حاکم بر جامعه و ارزش‌های مذهبی و فرهنگی کشور همسو باشد و محتوای به‌کاربرده شده با ویژگی‌های دانش‌آموزان برنامه‌ریزی شود در غیر این صورت فقط ذهن دانش‌آموزان با محتواهایی پر می‌شود که بعدها در زندگی‌شان کاربرد نخواهد داشت. باید در راستای بهینه‌سازی نظام تربیتی کشور و در امر محتوا در راستای انتقال و نهادینه‌سازی ارزش‌های اسلامی و ملی باشد. در تحلیل مصاحبه‌های مصاحبه‌شوندگان نکته‌ای که در باب محتوا برجسته نشان داده می‌شود ارتباط محتوا با نیازهای جامعه بود. محتوای برنامه‌های درسی باید بر طبق نیازها و خواسته‌ها باشد. آنچه در برنامه درسی دوره متوسطه اهمیت دارد این است که نیاز به نیروی انسانی خلاق و ماهر و مسئولیت‌پذیر دارد و مدرسه از طریق پرورش خلاقیت دانش‌آموزان و تقویت روحیه کارگروهی در آن‌ها می‌تواند به پرورش مهارت‌های دانش‌آموزان پرداخته و این نیاز جامعه را تأمین کند. برنامه ریزان درسی باید فرصت ایفای نقش‌های شغلی و مسئولیت‌پذیری را در اهداف و محتوای برنامه درسی دوره متوسطه برای دانش‌آموزان فراهم کنند. یافته‌های این بخش از پژوهش در کل با یافته‌های رانیری (۲۰۲۱) در باب بهره‌گیری از رویکرد تلفیقی، با یافته‌های وارن (۲۰۲۰) و استنبرگ و همکاران (۲۰۱۳) در باب بهره‌گیری از نیازهای فرد و جامعه، با پژوهش‌های بروکس (۲۰۲۰)، ایمان زاده و سلحشوری (۱۳۹۰) و ریچاردز و همکاران (۲۰۱۹) در باب تناسب محتوا با ویژگی‌های رشدی و مبتنی بودن آن بر علائق و نیازهای فردی و با یافته‌های پژوهش کامرینو و همکاران (۲۰۱۹) همسوئی دارد.

در باب ارزشیابی از برنامه درسی مسئولیت‌پذیری، یافته‌های حاصل از مصاحبه با متخصصان امر نشان داد که ضمن تأثیر فلسفه حاکم بر جامعه بر نوع ارزشیابی، خودارزیابی، ارزشیابی فرایندی، ارزشیابی هنجار محور و ملاک مدار، ارزشیابی همسالان، انفرادی، تلفیقی، ارزشیابی متناسب با تکلیف و ارزشیابی درونی از جمله روش‌ها و متدهای ارزیابی مسئولیت‌پذیری دختران مقطع متوسطه اول باشد. یکی از روش‌های که اکثر

تأمین منابع این پژوهش بر عهده نگارانندگان بوده و از کمک‌های هیچ سازمان و نهادی استفاده نشده است. همچنین بین نویسندگان هیچ گونه تعارض منافی وجود ندارد.

### منابع

- فاروقی پریا، پورشالچی، حسام، اسمخانی اکبری نژاد، هادی. (۱۳۹۹). نقش احساس تعلق به مدرسه در پیش‌بینی اشتیاق تحصیلی و خودکارآمدی تحصیلی دانش‌آموزان. *رفاه اجتماعی*، ۲۰ (۷۸): ۲۰۰-۱۸۱.
- احمدی، احمد. (۱۳۸۷). اصول و روش‌های تربیت در اسلام. اصفهان: جهاد دانشگاهی.
- امینی، مرضیه، علی پور، احمد، زند، ابراهیم‌زاده و عیسی، فرج الهی. (۱۳۹۱). رابطه سبک‌های یادگیری با غلبه مغز دانشجویان به‌منظور استفاده در طراحی‌های آموزشی، *فصلنامه رهیافتی نو در مدیریت آموزشی*، ۳ (۳): ۱۳۷-۱۵۲.
- ایمان زاده، علی. شفیع پور جم محمدعلی، اکبریان، لیلا (۱۳۹۷). سبک زندگی علوی. تبریز: انتشارات دانشگاه تبریز.
- ایمان زاده، علی؛ سلحشوری، احمد. (۱۳۹۰). نگاهی به رویکردهای تحلیلی و فرا تحلیلی در فلسفه تعلیم و تربیت. همدان: انتشارات دانشگاه بوعلی.
- حاجیان، محمد، سعیدی پور، حسن. (۱۳۹۷). رابطه بین اخلاق حرفه‌ای، رهبری اخلاقی با مسئولیت‌پذیری اجتماعی در مدارس استان کردستان. *دو فصلنامه علمی-پژوهشی مدیریت مدرسه*، ۵ (۱): ۲۰-۴۰.
- خدا بخشی، هدی، عابدی، محمدرضا. (۱۳۸۸). بررسی روش‌های افزایش روش‌های مسئولیت‌پذیری در دانش‌آموزان دوره راهنمایی شهر شهرضا، *مطالعات روان‌شناختی دانشگاه الزهراء*، ۵ (۱): ۱۱۴-۱۳۷.
- عقیلی، سید مجتبی، نصیری، الهه سادات. (۱۳۹۳). رابطه راهبردهای یادگیری و سبک‌های اسناد با مسئولیت‌پذیری. *دو فصلنامه علمی پژوهشی شناخت اجتماعی*، ۳: ۱۰۹-۱۲۵.
- لطف‌آبادی، حسین. (۱۳۹۷). بررسی تأثیر احساس نابرابری اجتماعی بر سلامت و رفتار بهداشتی اقشار مختلف شهر تهران، *روانشناسی تربیتی*، تهران: انتشارات سمت، چاپ نهم.

از پژوهش با یافته‌های مانزانوسانچز و والرو والنزولا (۲۰۱۶) و براونن (۲۰۱۷) در باب پیامدهای مثبت مسئولیت‌پذیری همسوئی دارد.

مضمون اصلی یافت شده دیگر الزامات آموزش مسئولیت‌پذیری بود. برخی شرکت‌کنندگان به این امر اشاره داشتند که دو مؤلفه بنیادین را بنیادین در آموزش مسئولیت‌پذیری مدنظر قرار داد. نباید مسئولیت‌هایی به افراد محول کرد که خارج از وسع و توانش باشد و وسع افراد باید مدنظر قرار بگیرد. ضمناً در آموزش مسئولیت‌پذیری افراد تا حد امکان فرهنگ حاکم بر جامعه را مدنظر قرار داد و آموزش‌ها باید مبتنی بر بستر دینی و اسناد بالادستی نظام آموزشی کشورمان باشد. یافته‌های این بخش از پژوهش نیز با یافته‌های پژوهش ایمان زاده و سلحشوری (۱۳۹۰) همسو است. پژوهش حاضر از محدودیت‌هایی هم برخوردار بود. از جمله محدودیت‌های این پژوهش می‌توان به محدود کردن نمونه پژوهش به معلمان عدم بهره‌گیری از تجربیات و ادراکات افراد دیگر در نظام آموزشی از جمله والدین و سرگروه‌های آموزشی مربوطه اشاره کرد. عدم تعمیم‌پذیری یافته‌های کیفی به خاطر کوچک بودن نمونه از دیگر محدودیت‌های پژوهش حاضر بود. بر اساس یافته‌ها پیشنهاد می‌شود که ۱- در برنامه درسی به صورت جدی به مقوله مهارتی مسئولیت به خصوص مسئولیت اجتماعی پرداخته شود. ۲- در دوره‌های ضمن خدمت معلمان به تفویض مسولیت‌پذیری به دانش‌آموزان از سوی معلمات توجه شود و در کلاس و مدرسه بخشی از فعالیت‌ها به دانش‌آموزان جهت تمرین مسئولیت‌پذیری واگذار شود. ۳- یافته‌ها نشان داد که مسئولیت‌پذیری نیازمند آموزش است لذا باید از کسانی که در این حوزه مورد اعتماد هستند و نشان مسئولیت‌پذیری دارند برای آموزش در مدارس استفاده شود.

### تشکر و قدردانی

بدین‌وسیله از معلمان ناحیه ۳ تبریز که در انجام این پژوهش ما را همراهی کردند و ادراکات و تجربیات خود را در اختیار پژوهشگران قرار دادند و همچنین اساتید راهنما و مشاور که در کل فرایند این پژوهش توصیه‌های خود را صمیمانه ارائه نمودند تقدیر و تشکر می‌شود.

### تعارض منافع

- linking it to performance, *Academy of Management Review*, 21(1), 135-172
- Manzano-Sánchez, D., & Valero-Valenzuela, A. (2019). Implementation of a model-based programme to promote personal and social responsibility and its effects on motivation, prosocial behaviours, violence and classroom climate in primary and secondary education. *International journal of environmental research and public health*, 16(21), 4259.
- Mezis, L. (2015). "Neurocognitive endophenotypes of obsessive-compulsive disorder". *Brain*, 130(12), 3223-3236.
- Otakeziyevna, G. F., & Mamazul, A. M. (2022). THE IMPORTANT ROLE OF EDUCATION IN EDUCATION OF YOUTH. *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal*, 10(1), 381-383.
- Pieren, J. A., & Bowen, D. M. (2019). *Darby and Walsh Dental Hygiene E-Book: Theory and Practice*. Elsevier Health Sciences.
- Pillay, R. (2015). *The changing nature of corporate social responsibility: CSR and development – the case of Mauritius*. New York: Taylor & Francis
- Ranniery, T. (2021). Curriculum, caring for the Earth, and planetary responsibility. *Prospects*, 51(1), 233-245
- Rosenberger, C. (2014). Beyond empathy: Developing critical consciousness through service learning. In *Integrating service learning and multicultural education in colleges and universities* (pp. 39-60). Routledge.
- Tan, O. S., & Chua, J. J. E. (2022). Science, social responsibility, and education: The experience of Singapore during the COVID-19 pandemic. In *Primary and Secondary Education During Covid-19* (pp. 263-281). Springer, Cham.
- Todres, L. & Holloway, I. (2016). Phenomenology. In K. Gerrish & A. Lacey (Eds.). *The Research Process in Nursing* (pp. 224–38). Oxford, Blackwell.
- Yu, Y., Luo, S., Mo, P. K. H., Wang, S., Zhao, J., Zhang, G.,... & Lau, J. T. F. (2022). Prosociality and social responsibility were associated with intention of COVID-19 vaccination among university students in China. *International journal of health policy and management*, 11(8), 1562-1569.
- Wade, R. (2008). Service-learning. *Handbook of research in social studies education*, 109-123.
- Warren, D. (2020). "Social Responsibility" and the Curriculum in Higher Education: The Influence of Teachers' Values—A Case Study. In *Civil Society and Social Responsibility in Higher Education: International Perspectives on*
- مهرمحمدی، دکتر محمود؛ طلائی، دکتر ابراهیم؛ موسی پور، دکتر نعمت‌الله. (۱۳۹۸). نظریه یادگیری تحولی: امکانی برای توسعه حرفه‌ای معلمان، مجله: تعلیم و تربیت، ۳۵(۱۴۰):۳۰-۱۱.
- نبوی، سجاد. (۱۳۹۲). روش تحقیق کیفی ضد روش تهران، انتشارات جامعه‌شناسان.
- نوروز زاده، رضا و یزدانی، حسن. (۱۳۹۷). طراحی و اعتبار‌یابی الگوی برنامه‌ریزی درسی آموزش عالی برای دانشگاه‌های ایران، دانشگاه تربیت معلم تهران. وزارت علوم، تحقیقات و فناوری - دانشگاه تربیت معلم تهران.
- Burroughs, M. D. (2020). Navigating the Penumbra: Children and Moral Responsibility. *The Southern Journal of Philosophy*, 58(1), 77-10
- Camerino, O. Valero-Valenzuela, A., Prat, Q., Manzano Sánchez, D., & Castañer, M. (2019). Optimizing education: a mixed methods approach oriented to Teaching Personal and Social Responsibility (TPSR). *Frontiers in psychology*, 10, 1439
- David, J. L. (2009). Service Learning and Civic Participation. *Educational leadership*, 66(8), 83-84.
- Eisner, W. E. (2004). "Preparing For Today and Tomorrow". *Educational Leadership*. volume 61, N.6. Pages: 6-10.
- Guarino, A., Albanesi, C., Zani, B., & Compare, C. (2019). Quality of participation in Service-Learning projects. *PSICOLOGIA DI COMUNITA'*.
- Glenn, C. R., (2017). An investigation of the long-term impacts of a short-term education abroad program on global citizenship outcomes. B.S. Northwestern College, M.B.A. Shenandoah University, Doctor of Professional Studies.
- Gupta, S. K., Lakshmi, P. V. M., Kaur, M., & Rastogi, A. (2020). Role of self-care in COVID-19 pandemic for people living with comorbidities of diabetes and hypertension. *Journal of family medicine and primary care*, 9(11), 5495.
- Guthrie, K. L., & McCracken, H. (2014). Reflection: the importance of making meaning in e-service-learning courses. *Journal of Computing in Higher Education*, 26(3), 238-252.
- He, H., & Harris, L. (2020). The impact of Covid-19 pandemic on corporate social responsibility and marketing philosophy. *Journal of business research*, 116, 176-182.
- Lump, G. T., and Dess, G. G. (2016). Clarifying the entrepreneurial orientation construct and



Zimmerman, B.J. (2008). Investigating self-regulation and motivation: Historical background, methodological developments and future prospects. *American Educational Research Journal*, 45, 166-183.

Curriculum and Teaching Development. Emerald Publishing Limited.  
Walzel, S., Robertson, J., Anagnostopoulos, C. (2018). Corporate Social Responsibility in Professional Team Sports Organizations: An Integrative Review. *Journal of Sport Management*, 32, 511-530.